

ГРУЗІЯ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН СНД

НАТРОШВІЛІ Р. Н.,
кандидат економічних наук, доцент

Дипломатична академія України
при МЗС України

В умовах ринкової трансформації національних економік країн Співдружності незалежних держав (СНД) величезне значення має продовження активної лінії інтеграційного розвитку країн, спрямованої на поетапне перетворення її в дієспроможне об'єднання суверенних держав. Прямувати до цієї мети слід шляхом поступового формування ефективної інтеграційної структури Співдружності, необхідність якої не викликає сумнівів. Існуюча в рамках СНД договірно-правова база, законодавчі системи та здійснювані економічні реформи, спрямовані на повноцінне та повноправне інтегрування в світову економічну систему, в певній мірі вже створюють серйозні передумови для розвитку процесів економічної інтеграції в рамках СНД. Однак є ряд проблем, для вирішення яких особливе значення має узгодженість дій держав Співдружності¹.

На сьогоднішній день найактуальнішим є підвищення активності безпосередніх учасників інтеграції, тобто суб'єктів господарювання у справі встановлення нових і розширення існуючих торгових, виробничих та інших економічних зв'язків. Економічна інтеграція держав Співдружності не повинна передбачати створення наддержавних структур, регулювання економічних процесів і перетворення СНД в єдиний державний простір, сама ідея створення якого являє собою спробу відтворення єдиної системи з елементами центрального управління та іншими характерними рисами, притаманними колишньому Союзу. Перед нами повинно бути дещо інше завдання, яке полягає в створенні відповідних умов для розвитку інтеграції по схемі – «знизу – вгору». Вирішення цього завдання вимагає, з одного боку, створення механізму взаємодії держав СНД, який би забезпечував виконання багатосторонніх угод, а з іншого боку – пошуку нових, більш тісних і гнучких організаційних форм співробітництва, що базуються на взаєморозумінні проблем та інтересів кожної держави окремо і поєднання методів вирішення цих проблем із загальними еко-

номічними інтересами Співтовариства.

Головним напрямом інтеграції в найближчій та середньостроковій перспективі повинно стати відлагодження ефективного, ґрунтованого на міжнародних принципах, економічного співробітництва, що в свою чергу є умовою подолання кризових явищ і підйому економіки всіх держав-учасниць СНД. Пріоритетом у цій галузі відповідно Договору про створення Економічного Союзу є активізація зусиль, спрямованих на створення економічних і організаційних умов для вільного руху товарів, послуг та капіталу.

Причини нового підходу до інтеграційного розвитку країн СНД полягають, на наш погляд, у взаємопов'язанні і визначенні особливостей внутрішньої політики більшості країн СНД. По-перше, потрібно визнати, що в багатьох країнах проводилась жорстка протекціоністська політика зовнішньої торгівлі, яка базувалась на принципах «економічної самодостатності», яка визначила не лише спад активності торгово-економічних взаємовідносин в рамках СНД в цілому, але і повний розрив господарських зв'язків в деяких галузях.

По-друге, перебуваючи на стадії становлення політичного і економічного суверенітету, пострадянські держави часто розцінювали запропоновані методи та механізми інтеграції як посягання на їх незалежність. Таке сприйняття, хоча в деяких випадках є справедливим, але як свідчить практика, не повинно поширюватись на питання, пов'язані з міждержавною торгівлею.

І по-третє, практично всі держави-учасники Співтовариства в якості пріоритету своєї зовнішньоекономічної політики визначили курс, спрямований на інтегрування до світової економічної системи, надаючи все більш вагомому значенню встановленню контактів з третіми країнами, в першу чергу – індустріально розвиненими.

Всі ці та інші причини не могли не призвести до відповідних наслідків. Розрив господарчих зв'язків між колишніми радянськими республіками став причиною спаду виробництва практично у всіх державах Співтовариства, що в свою чергу визначило скорочення обсягів роботи транспорту та інших сфер інфраструктури. Більш того, перелічені вище явища викликали негативні зміни в пропорціях та структурі національних економік. Подальше існування цієї тенденції може призвести до незворотності процесу структурної деформації і перетворення держав СНД на сировинні придатки, їх глибокої залежності від світового ринку та іноземних інвестицій. Переорієнтація зовнішньої торгівлі держав Співтовариства з ближнього на дальнє зарубіжжя базується, в основному, на експорті продукції ресурсовиробничих галузей – топливно-енергетичних і мінерально-сировинних, тоді як в імпорті переважає продукція ресурсообробних галузей країн далекого зарубіжжя – харчової, легкої, хімічної, машинобудівної про-

дукції і т.д. В той же час спрямованість на ринок третіх країн, що характеризується відповідним рівнем цін, зменшує можливість ресурсообробних галузей держав СНД з точки зору закупки необхідних їм сировинних ресурсів. Враховуючи і без того складну ситуацію, яка склалася в ресурсообробних галузях, пов'язану з їх низькою ефективністю і неконкурентноздатністю на світовому ринку продукції, що виробляється ними, ми обов'язково натрапляємо на диспропорції у розвитку ресурсодобувних і ресурсообробних галузей з усіма негативними наслідками.

Як свідчать аналітичні матеріали Міжнародного Економічного Комітету Економічного Союзу СНД, в 1990 році товарообмін між нинішніми країнами СНД становив 21% їх сумарного валового внутрішнього продукту, а в 1998 році він знизився до 4,7%.

За період з 1996 року по 1998 рік збільшення долі експорту в держави Співтовариства відбулося лише в Азербайджані, Білорусі, Киргизії та Таджикистані, а долі імпорту із країн СНД – в Казахстані, Російській Федерації і Таджикистані. Стосовно Грузії, то тут ми можемо привести більш нові дані, які свідчать про продовження описаних вище тенденцій в нашій країні. Якщо в 1996 році питома вага експорту з Грузії в країни Співтовариства становила 64% від загального обсягу експорту, то в 1997 році вона зменшилась до 55%. В імпорті зменшення частки продукції, яка ввозиться із СНД, дещо менша – з 38,6% до 36,4% однак, і сама частка імпорту продукції, що виробляється в державах Співтовариства, значно менша частки експорту грузинської продукції до цих країн. За даними 1996 року найменша активність торгівлі з країнами СНД простежується з позиції експорту в Росії (18%) та Узбекистані (21%), а з точки зору імпорту – в Туркменії (30%), Росії (31%) і Узбекистані (32%)².

Зменшення обсягів товарообігу між пострадянськими державами викликано багатьма причинами, серед яких, окрім спаду виробництва і переорієнтації на ринок далекого зарубіжжя, не останню роль відіграють фінансові проблеми, пов'язані із взаємними неплатежами і невиконанням умов договорів. Ці проблеми, разом з бажанням підприємств мати тверду валюту, викликають появу іноземних фірм, що в свою чергу призводить до подорожчання продукції, а іноді і виникнення просто парадоксальних ситуацій. Наприклад, американські фірми пропонують узбекську бавовну російським виробникам, льняне полотно із Прикарпаття через Францію потрапляє в Гонконг, звідти – до Китаю і у вигляді готових виробів повертається до України (аналітичний матеріал МЕКа), високоякісне грузинське вино розливається в Голландії, звідки поступає на ринки держав СНД.

Вирішення проблем організації розрахунково-платіжних відносин між країнами СНД відкриває шлях до нормалізації товарообігу між

ними. Саме з цією метою була заключена Угода про створення Платіжного союзу, в якій були проголошені наміри базувати систему міждержавних розрахунків на взаємообернених національних валютах. З часу підписання цієї Угоди (вона не набула чинності для цілого ряду держав, що її підписали, в тому числі і для Грузії) мало що змінилось. У взаєморозрахунках по торговим операціям між суб'єктами господарювання СНД менше 15 процентів припадає на м'які валюти. Очевидно, що саме прийняття рішення про Платіжний Союз має дещо суперечливий характер. Міжнародна практика свідчить, що Платіжний союз, як правило, спирається на два взаємопов'язаних механізми: систему багатостороннього клірингу і кредитну систему, чого, на жаль, немає у реальному житті. Крім того, Платіжний союз звичайно використовується країнами з неконвертованими валютами, тоді як Угода про його створення передбачає досягнення конвертованості в рамках союзу, тобто в ньому завідомо закладено початок кінця Платіжного Союзу. Звичайно, взаємна конвертованість валют зробила би наші торгово-економічні взаємовідносини більш успішними, і процес економічної інтеграції отримав би потрібну основу, але проблема полягає у тому, що вона не може бути досягнута в короткий проміжок часу на основі директивних рішень. Для цього необхідна наявність відповідних умов, а саме: забезпечення стабільності всіх національних валют, розвиток валютних ринків, наявність значних валютних резервів, лібералізація валютного режиму.

Таким чином, враховуючи різний рівень розвитку членів Співтовариства і відсутність синхронності у проведенні економічних реформ, на наш погляд, необхідно наповнити ідею створення Платіжного союзу принципово новим змістом, використовуючи при цьому досвід західноєвропейських держав, беручи до уваги міжнародні принципи врегулювання міждержавних валютно-фінансових питань, так як практично всі держави СНД є одночасно членами Міжнародного Валютного Фонду, а деякі з них приєдналися до восьмої статті Статуту МВФ, що передбачає конвертованість валют по поточним операціям.

Іншою не менш важливою причиною зменшення обсягів товарообігу між державами, які виразили свої наміри розвивати торговельні взаємовідносини за принципами вільної торгівлі, є проблеми оподаткування експортно-імпортних операцій. Відповідно до Угоди, Грузія домовилась не застосовувати мито на ввіз чи вивіз товарів, що походять з території однієї з Держав Домовленості та направляються до митної території інших Держав Домовленості, що мало би сприяти відносному зниженню рівня цін на продукцію членів Співтовариства, порівняно з їх світовим рівнем. Однак, практика свідчить, що в торгівлі між країнами СНД ціни на більшість експортованих товарів

вищі за ціни на аналогічні товари, що експортуються в інші країни. Головною причиною такого становища, разом з високими витратами на транспортування продукції, що перевозиться по території СНД, є неузгодженість держав Співтовариства стосовно питання непрямого оподаткування при експорті-імпорті товарів та послуг.

В міжнародній практиці прийнятий так званий принцип «призначення» товару, що певною мірою дає змогу створити однакові умови з точки зору оподаткування для товарів, які вироблені на території держави і ввозяться з закордону. В торгівлі між державами СНД до недавнього часу застосовувався принцип «походження» товару, який з одного боку забезпечує країні-експортеру бюджетні операції, але з іншої сторони, при наявності різних ставок податку на добавлену вартість і акцизів в різних країнах СНД, негативно впливає на формування конкурентного ринку всередині кожної держави. Існує багато причин, включаючи бажання слідувати загальноприйнятим в міжнародній практиці принципам оподаткування, через які ряд держав-учасниць Співтовариства і Міждержавний Економічний Комітет вже не раз ставили питання про перехід непрямого оподаткування на принцип «призначення» товару, однак так і не дійшли згоди. Деякі країни, не дочекавшись спільного вирішення питання, перейшли на міжнародні принципи оподаткування в односторонньому порядку. Першою таке рішення прийняла Україна, а за нею – Грузія (з 1 січня 1998 року). В Грузії, наприклад, в зв'язку з цим переходом виникли певні труднощі, так як імпорт товарів та послуг з держав СНД оподатковується ПДВ і акцизом двічі, що робить цей імпорт абсолютно не вигідним, в той час як товари і послуги із Грузії є практично вільними від непрямих податків, що в свою чергу приваблює країни-імпортери грузинської продукції. Зараз у Грузії ведеться активна робота, спрямована на досягнення з цього приводу двосторонніх угод, однак не з усіма країнами вдається віднайти позитивне рішення³.

Необхідно зазначити, що від спільного рішення країн СНД залежить також визначення переліку винятків із режиму вільної торгівлі, який повинен був бути складеним відповідно до Угоди про створення зони вільної торгівлі. На наш погляд, цей перелік повинен включати в себе лише ті позиції, які є загальноприйнятими у світовій практиці і стосуються питань державної безпеки, охорони навколишнього середовища і здоров'я людей. В іншому випадку ми ніколи не дійдемо консенсусу або ж отримаємо величезний перелік, котрий зробить практично не потрібним Угоду про створення зони вільної торгівлі.

Безпосередньо з питанням переліку винятків пов'язана проблема нетарифного регулювання експорту-імпорту. Грузія ще в 1995 році завершила процес лібералізації зовнішньої торгівлі, який цілком відповідає міжнародним нормам. Так, в Грузії відмінені системи квоти

тування експорту та імпорту, зняті вимоги по ліцензуванню (за винятком декількох обов'язкових позицій) і реєстрації контрактів, відсутні валютні перешкоди⁴.

Одним із важливих завдань вирішення стратегічних для СНД питань є транзитні перевезення та реекспорт товарів. Із-за силу свого геополітичного положення, практично весь простір СНД із Заходу на Схід і з Півночі на Південь пронизаний транспортними коридорами, в яких самі держави Співтовариства зацікавлені і з точки зору перевезення своїх вантажів і в плані надання міжнародних транспортних послуг. Для деяких країн Співтовариства, в тому числі – Грузії, виконання функцій транзитної держави є життєво необхідним, тому дотримання принципу свободи транзиту, проголошеного Угодою про створення зони вільної торгівлі має для Грузії особливе значення. Те саме можна сказати і про реекспорт. Грузія цілком може відігравати роль транзитного пункту, власного плацдарму реекспорту для товарів багатьох держав Співтовариства. Створення спеціальної інфраструктури, необхідної для цього, є одним із наших економічних пріоритетів. Порядок реекспорту товарів визначено окремою Угодою держав СНД, що є невід'ємною частиною Угоди про створення зони вільної торгівлі. Однак і тут існує певне протистояння зі сторони деяких держав-учасниць Угоди. Ліквідація так званих «торговельних війн» і інших методів економічного протистояння між державами повинна стати загальним завданням інтеграційного розвитку країн СНД⁵.

Необхідною умовою економічної інтеграції країн СНД є також поєднання принципів торгово-економічного співробітництва в рамках СНД з принципами, прийнятими в міжнародній практиці. Так чи інакше, ця проблема стосується усіх питань, які були нами розглянуті з нинішньої позиції. Найбільшої гостроти вона набуває з точки зору прагнення всіх держав СНД до вступу у ВТО, що ставить перед ними певні завдання по приведенню до відповідності вимогам ВТО зовнішньоторговельної політики. Крім того, потрібно врахувати, що 6 із 12 держав СНД є членами Чорноморського Економічного Альянсу і мають певні зобов'язання. Тому, розглядаючи питання наших торгово-економічних взаємовідносин і вирішуючи їх, не можна абстрагуватися від міжнародних норм і принципів міжнародної торгівлі. Інакше, процес інтегрування пострадянських держав до світової економічної системи буде принесено в жертву економічній інтеграції СНД⁶.

Підсумовуючи все сказане, треба відмітити, що Грузія, хоча і не ратифікувала Угоду про створення зони вільної торгівлі, не лише дотримується певних її норм, але і випереджає деякі інші Сторони Домовленості. Грузинська Сторона виражає своє глибоке зацікавлення в прийнятті взаємоприйнятних рішень з усіх перелічених питань, що обов'язково благотворно вплине на активізацію взаємовідносин держав-учасниць

СНД, і відповідно – на поглиблення інтеграційних процесів.

Є ще проблеми, викликані етнічними конфліктами сепаратистського характеру, які наявні в ряді держав СНД і перешкоджають економічній інтеграції не лише з практичної, але і з ідеологічної точки зору, хоча належать до політичних проблем, однак, не можна не визнати, що їх вирішення багаточисельно залежить від встановлення стабільних економічних взаємовідносин країн СНД.

На завершення, відмітимо, що Грузія і раніше неодноразово виражала своє позитивне ставлення до розумних процесів економічної інтеграції країн Співтовариства. Як вже відмічалось вона, виражає зацікавленість у створенні зони вільної торгівлі і вирішенні всіх, пов'язаних з цим питань, однак, разом з тим, вважаємо за потрібне відмітити, що більшість держав СНД, в тому числі і Грузія, ще не готові до більш глибокої інтеграції, яка передбачає створення Митного союзу і спільного економічного простору.

ПОСИЛАННЯ

¹ Див.: Ткаченко В. Співдружність Незалежних Держав та національні інтереси України. – К., 1998.

² Див.: Закавказские региональные отношения. – Тбилиси, 1998. – Вып. 7.

³ Папава В. Грузия на пути к рыночной экономике. – Тбилиси, 1997. – С. 56-59.

⁴ Там же. – С. 113-121.

⁵ Какабадзе В. Международные отношения Грузии в современных условиях. – Тбилиси, 1998. – Ч.1. – С.36-42.

⁶ Там же. – С. 73-79.